

Kerepeszki Róbert

A Debreceni Egyetem centenáriuma

1911 decemberében gróf Zichy János vallás- és közoktatásügyi miniszter egy viszonylag rövid, hét paragrafusból álló törvényjavaslatot terjesztett be a magyar országgyűlés elé, amely két „fokozatos fejlesztés mellett, tanszabadsággal felruházott magyar királyi tudományegyetem” felállítását irányozta elő. Előterjesztése hosszú évtizedek óta elhúzódozó (kulturálpolitikai vita végére tett pontot. Ugyanis már jóval korábban, az 1870-es években felmerült, hogy a budapesti egyetem zsúfoltsága miatt új, ún. „teljes”, tehát négy fakultással működő felsőoktatási intézményt hozzanak létre. A magyar tudományos, kulturális és oktatási szempontból is fontos kezdeményezés azonban elhúzódozó politikai vitákat váltott ki, mivel az ország nagyobb városai (Pozsony, Szeged, Kassa, Pécs, Győr és természetesen Debrecen is) „sorban álltak”, hogy az új intézménynek otthont adhassanak. Zichy 1911 decemberében benyújtott törvényjavaslata végül azzal oldotta meg a „harmadik egyetem” felállítását körül kialakult „gordiuszi csomót”, hogy nem egy, hanem két új felsőoktatási intézmény alapítását tervezte, amelyeket Pozsonyban, ill. Debrecenben kellett felállítani. Az előterjesztést 1912. június 5-én kezdte el tárgyalni az országgyűlés Képviselőháza, ottani elfogadása után pedig, szűk másfél héttel később, június 17-én a Főrendiház is napirendjére vette. Az 1912. évi XXXVI. törvénycikk – az új egyetemek felállításáról – végül 1912. július 7-én jelent meg Ferenc József osztrák császár és magyar király szentesítésével, illetve Lukács László magyar miniszterelnök aláírásával.

Ezzel a ma már jól ismert folyamattal kezdődött meg a Debreceni Egyetem története. Természetesen a politikai döntéshozók választása száz évvel ezelőtt nem véletlenül esett a „cívisvárosra”. Az évszázados tradíciók hivatottá tették Debrecent arra, hogy az új intézménynek otthont adhasson. A debreceni felső(bb)oktatás története a hagyomány szerint 1538-ban kezdődött, miután Szapolyai János magyar király a várost Török Bálintnak adományozta, aki egy református papot hozatott a helyi iskola fejlesztésére. Az azóta eltelt évszázadok során a debreceni Református Kollégium a régió kulturális és oktatási központjává nőtte ki magát, amely a 20. század elejére a teológiai képzés mellett jogi, majd bölcsészeti fakultást is magában foglalt. Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy 1868 óta Debrecenben (pontosabban Pallagon) működött az ország egyik gazdasági szakintézménye, az Országos Felsőbb Gazdasági Tanintézet, a későbbi Gazdasági Akadémia elődje is. Ezek a felső(bb)oktatási és szellemi bázisokon nyugodott a Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem alapja. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk a debreceniek áldozatvállalását sem, ami elengedhetetlenül szükséges volt az új intézmény felállításához. Debrecen vezetése már 1892-ben alapítványt hozott létre a Református Kollégium egyetemmé fejlesztése érdekében, 1911-ben pedig a város és a

Tiszántúli Református Egyházkerület vezetői sikeres tárgyalásokat kezdeményeztek a kormánnyal, amelyek értelmében a város a Nagyerdőn 112 hold földterületet biztosított az épülő új egyetemnek, továbbá vállalta a villamosvonal kiépítésének költségeit is. Ezzel egy időben a Református Kollégium a létrehozandó egyetem javára lemondott teológiai, bölcsészeti és jogakadémiájáról, a Kollégium épületét pedig ideiglenesen, a nagyerdei központi épület befejezéséig az új intézmény rendelkezésére bocsátotta. (Erre egészen az 1930-as évek elejéig volt szükség.) Az egyetem alapításának folyamatában nem feledkezhetünk meg egy fontos személyiségről, Tisza István korábbi miniszterelnökről sem, aki 1910/1911 folyamán az országos politikában minden tekintélyét latba vetette annak érdekében, hogy Debrecen – egykori Alma Materének székhelye – egyetemi központtá váljon.

Az új debreceni felsőoktatási intézmény először három fakultással (jogi, teológiai és bölcsészeti karral) kezdte meg működését, de szinte azonnal elindultak az orvosi kar épületeinek építési munkálatai is a Nagyerdőn. Sajnos, az első (1914/1915-i) tanév megkezdése egybeesett az első világháború kitörésével, ami megbénította, majd évekig alapjaiban határozta meg az új egyetem életét, hiszen a hallgatók jelentős része és több oktató is hosszabb-rövidebb időt a frontokon töltött. A következő évtizedekben a Debreceni Egyetem számtalan jelentős, kedvező és kevésbé kedvező történelmi esemény tanúja volt. Így például az utolsó magyar király, IV. Károly utolsó nyilvános magyarországi fellépésének 1918. október 23-án, amikor az uralkodó ünnepélyes körülmények között az egyetem klinikai telepét adta át. De az intézmény olykor szenvedő alanya is volt a történelmi fordulópontoknak és változásoknak. Átélt három idegen megszállást (1919-ben a román, 1944-ben pedig a német és a szovjet megszállást), amelyek súlyos károkat okoztak. Az 1930-as évek elején sújtotta a gazdasági világválság, amikor a súlyos helyzet miatt „Damoklész kardjaként” függött felette a „megsonkítás”, azaz egyes karok vagy tanszékek bezárásának veszélye, vagy a második világháború utáni széttagoltság, amikor a kommunista kultúr- és oktatáspolitikai igényeinek megfelelően az egységes egyetemet különálló intézményekre darabolták.

Természetesen lehetetlen az elmúlt száz év eseménydús történelmét néhány sorban összefoglalni, azt azonban még érdemes megemlíteni, hogy az intézmény centenáriuma mellett az egyetem történetének más jelentős, kerek évfordulói is a 2012-i esztendőre esnek. Éppen 85 évvel ezelőtt, 1927 júniusában került sor a Debreceni Egyetemnek ma is otthont adó impozáns központi épület alapkövetési ünnepélyére, ahol megjelent Horthy Miklós, Magyarország kormányzója is, 80 éve annak, hogy 1932 májusában hivatalosan is átadták az épületet. A klinikai épületek és a központi épület tervezője, s ezáltal ezen épületek egységes stílusának kialakítója a 19/20. század fordulójának elismert építésze, Korb Flóris volt, aki sajnos a központi épület elkészültét – 1930 szeptemberében bekövetkezett halála miatt – már nem élhette meg. Az építkezési munkálatok 1928-ban indultak meg (ekkorra véglegesítette Korb a terveket), és 1930-ra kellett volna befejeződnie. A kivitelezést azonban több tényező is hátráltatta, főként az időközben kirobbanó gazdasági világválság, ami miatt a költségvetési keretből le kellett faragni, sőt rövid időre a munkálatok szüneteltek is. A végleges épület területe mintegy 6200 m² lett és 290 helyiségből állt. Kezdetben a földszinten a rektori hivatal, a négy kar dékáni hivatala, a tanulmányi osztály (korabeli nevén a Quaestura), a Tanárképző Intézet, az emeleten (sorrendben) a hittudományi, a jog- és államtudományi valamint a bölcsészettudományi kar, illetve a negyedik emeleten a természettudományi tanszékek találtak ott-

honra. Ennél kisebb, de megemlékezésre mindenképpen érdemes jubileum, hogy éppen 70 éve annak, hogy 1942-ben átadták a Központi Épület melletti református templomot is.

A Debreceni Egyetem 2012-ben egészéves rendezvénysorozattal tisztelte meg a szép, olykor viszontagságos százszentendős múlt előtt. Február 3-án és 4-én került sor a centenáriumi ünnepségsorozat megnyitójára. A 2009 óta a hagyományosan február első hétvégéjén megrendezésre kerülő Egyetem Napján, a jubileumi szenátusi ülés alkalmával számos hazai és külföldi (testvér)intézmény képviseltette magát, s megjelent több ismert közéleti személyiség is. Ekkor került sor az Aula szép, díszített üvegablakainak átadására és egy emléktábla leleplezésére. A délutáni programban Fésüs László korábbi rektor a központi épület harmadik emeletén megnyitotta az interaktív egyetemtörténeti kiállítást, majd Szögi László, az ELTE Levéltárának főigazgatója bemutatta és méltatta a mintegy másfél tucat szerző munkájával készült, Orosz István akadémikus és ifj. Barta János professzor szerkesztésében megjelenő egyetemtörténeti kötetet (*A Debreceni Egyetem története 1912–2012*), amelyről talán túlzás nélkül állíthatjuk, hogy több szempontból példaértékű kiadvány lett. Az első napot este díszelőadás zárta a Csokonai Színházban, ahol debreceni kötődésű írók, költők műveinek egyetemtörténeti vonatkozású részletei hangzottak el, s a Zeneművészeti Kar együtteseinek előadásában felcsendült Németh Norbert kifejezetten a Centenáriumra komponált zeneműve is. A következő napon, február 4-én egyidejűleg került sor a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtára által rendezett „Könyvtárak a tudományért, kultúráért, művelődésért: az intézményi könyvtárak új szerepe” című konferenciára, valamint a főépület Aulájában a „Helyünk a világban” összefoglaló címmel a Debreceni Egyetem díszdoktorai által tartott előadásokra, amelyekben az intézményi kapcsolatokról, együttműködésekről, közös kutatásokról, illetve a jelen és a jövő terveiről szóltak.

A megnyitó során bemutatott egyetemtörténeti kötet elkészítéséhez nyújtottak komoly segítséget a 21. század első évtizedében, a centenáriumi közeledtével örvendetesen megszorodó, az elmúlt száz esztendő egyetemtörténeti vonatkozású kérdéseit, eseményeit feldolgozó történeti publikációk. Erre azért is fontos rámutatnunk, mert ugyan a rendszerváltozás előtt már születtek egyetemtörténeti munkák, ezek azonban – marxista jellegükből fakadóan – eléggé torzítva mutatták be az egyetem múltjának egyes aspektusait, különösen a két világháború közötti korszakot. Azokra azonban, akik a közelmúltban foglalkoztak az intézmény történetével, már nem nehezedett ideológiai nyomás vagy politikai elvárás. Az elmúlt évtizedben a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának több doktorandusz hallgatója vállalkozott arra, hogy PhD értekezésében feltárja az intézmény múltjának egyes részleteit, amivel hasznos adatokat nyújtottak az egyetemtörténeti kötethez. A főként a Bölcsészettudományi Kar történetével foglalkozó Mudrák József többek között számos nélkülözhetetlennek bizonyuló adattárat közölt, illetve összeállította a megjelenés előtt álló *Debreceni Egyetemtörténeti Lexikont*, amelybe bekerültek az intézmény 1912 és 1949 közötti minden munkatársának életrajzi adatai. A jogi kar múltját kutató Hollósi Gábor szerkesztésében 2005–2006 folyamán jelent meg a *Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből* című, négy számot megélt sorozat, amely professzori életrajzok és adattárak mellett több fontos részlet-tanulmányt is tartalmazott. Király Sándor, aki a két világháború közötti diáksegélyezésről és a hallgatók szociális helyzetéről készítette el disszertációját, s erről írt fejezetet a centenáriumi kötetbe, az egyetemtörténeti kötet képanyagának összeállításában is hatha-

tós segítséget nyújtott. Varga Mátyás még készülő doktori értekezésében a Debreceni Nyári Egyetem kultúrdiplomáciai szerepét fogja tudományos igényvel bemutatni. Jelen sorok szerzője pedig, aki a két világháború közötti debreceni (és országos) egyetemi ifjúsági szervezetek tevékenységét vizsgálta több tanulmányában, 2010-ben önálló kismonográfiában foglalta össze a Magyar Tudományos Akadémia Debreceni Területi Bizottságának elmúlt három és fél évtizedes történetét. A röviden DAB néven emlegetett intézmény a régió tudományos és kulturális életében játszó kiemelkedő szerepe folytán ezer szállal kötődik a helyi felsőoktatáshoz is. Ezek mellett az egyetem lapjában, az *Egyetemi Életben* 2008 óta állandó egyetemtörténeti rovatot vezet, olyan cikkeket közölve, amelyek – ismeretterjesztő jelleggel – az intézmény hallgatói számára hozzák közelebb az elmúlt száz év eseményeit, érdekességeit. Természetesen az elmúlt években nemcsak a fiatal, hanem az idősebb tudós generáció tagjai is élénk érdeklődéssel fordultak a Debreceni Egyetem története felé. Az egyetemtörténeti kötet szerzői között szereplő ifj. Barta János, Bazsa György, Szász Gábor professor emeritusok, Bársony István, Nagy Sándor, Orosz Gábor nyugalmazott egyetemi docensek, ifj. Fekete Károly és P. Szabó Béla aktív egyetemi tanárok mellett a közelmúltban több történész és más tudományterületek művelői is fontos adalékokkal járultak hozzá az egyetem történetének alaposabb megismeréséhez.

Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy Nagy János és Fésüs László, a Debreceni Egyetem korábbi, illetve Fábián István az intézmény jelenlegi rektora mindig komoly támogatást nyújtott az intézmény múltjának tudományos igényű feltárásához. Nagy János rektorsága idején, 2003 januárjában került sor a Centenárium Emlékbizottság létrehozására, amelynek elnöke Berényi Dénes akadémikus, az MTA Atommagkutató Intézetének korábbi igazgatója lett. A testület feladata a centenárium méltó megünneplésének előkészítése volt. Pár évvel később egyetemtörténeti ügyvivő szakértői állást létesítettek, amit azóta is Mudrák József tölt be. 2008 januárjában, Fésüs László rektorsága idején az Emlékbizottság mellett egy szűkebb, tízfős Operatív Csoport is alakult. A centenárium közeledtével felgyorsultak az előkészületek. Az egyetem vezetősége 2010-ben, *Gerundium* címmel egyetemtörténeti folyóiratot alapított, amely az ott nyomtatásban megjelent tanulmányokat, közleményeket – a 21. század követelményeinek megfelelően – a világhálón is közzéteszi (lásd <http://gerundium.lib.unideb.hu>). Emellett a Debreceni Egyetem Könyvtára, illetve Kiadója elkezdte a korábbi nagy professzorok életpályáit bemutató kismonográfiák kiadását (például Nemes Zoltán szerkesztésében az ókortörténész Sarkady János életéről szóló könyvet), és külön kötet készül az egyetem rektorairól is. Megnyílt az egyetem Orvostörténeti Múzeuma is az Orvoskar alapításában meghatározó szerepet játszó neves orvosprofesszor, Kenézy Gyula egykori villájában. A centenáriumi kiadványokra pedig rákerült a reprezentációhoz fontos, kizárólag a centenáriumi évre készült egyetemi logó, Tóth Miklós grafikusművész alkotása.

Ez a dióhéjban összefoglalt néhány oldal nem fejezheti ki eléggé, hogy mennyi közreműködő (egyetemi vezető, professzor, oktató, doktorandusz, ügyvivő, stb.) áldozatos munkájára volt szükség ahhoz, hogy 2012-ben méltóképpen kerüljön sor a Debreceni Egyetem százéves jubileumának megünneplésére. Az év folyamán több reprezentatív, tudományos és kulturális esemény kerül megrendezésre, a jelenlegi menetrend tartalmazza a Magyar Rektori Konferencia ülését, szakmai-oktatási vitafórumot, illetve természettudományos élménypark átadását. E sorok megjelenésére már több esemény le is zajlott, így február 23-án a Debreceni Egyetem Professzori Klubjának tudományos kon-

ferenciája az orvostudomány kiemelkedő professzorainak emlékére, március 9–11. között a DEocaching elnevezésű nemzetközi geocaching verseny és találkozó, illetve március 22-én a Multikulturalitás és Globalizáció Konferencia. A februárban bemutatott átfogó egyetemtörténeti kötet tartalmilag szerteágazó és alapos volta mellett érthetően nem térhetett ki minden jelentős eseményre és részletre az intézmény múltjából. Ezt a hiányt igyekeznek enyhíteni az év folyamán elkészülő, az intézmény egy-egy (összesen 15) fakultásának történetét vizsgáló önálló monográfiák, amelyek így kiegészítik az egyetemtörténeti kötetet. (2012 őszén várható a bölcsészkar történetét bemutató Bársony István és jelen sorok szerzője által írandó kötet.) A rendezvénysorozat hivatalosan 2012. november 25-én, az őszi doktoravatáson zárul, ekkorra tervezik a kari kötetek bemutatóját is. A Debreceni Egyetem centenáriumi ünnepségsorozatának reprezentatív, tudományos vagy kulturális rendezvényei, aktuális eseményei iránt érdeklődők az erre az évre létrehozott honlapon tájékozódhatnak (<http://centenarium.unideb.hu>).

Az eseménydús Centenáriumi Év reményeink szerint méltóképpen állít emléket a Debreceni Egyetem elmúlt száz évének, és ezzel bizakodva tekinthetünk az elkövetkezendő újabb száz év elé is.